

Секция №5 Семантика и языковая концептуализация мира

УДК 81'1=811.111'374+81'373.234

Скиданова Екатерина Юрьевна, аспирант кафедры общего языкознания и перевода
Кировоградского государственного педагогического университета им.В.Винниченка.

МЕСТО ЭТНОФОБИЗМОВ В АМЕРИКАНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНО-ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

В статье рассматриваются определение и эволюция взглядов на понятия «картина мира» и «этнические стереотипы», а также теория номинации как способ вербализации этнических стереотипов в этнофобизмах. Представлена теоретико-методологическая база для дальнейшего структурно-мотивационного анализа американских этнофобизмов.

Ключевые слова: картина мира, этнический стереотип, этнофобизм, теория номинации.

МІСЦЕ ЕТНОФОБІЗМІВ В АМЕРИКАНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглянуто визначення та еволюція поглядів на поняття «картина світу» та «етнічні стереотипи», а також теорія номінації як спосіб вербалізації етнічних стереотипів в етнофобізмах. Представлена теоретико-методологічна база для подальшого структурно-мотиваційного аналізу американських етнофобізмів.

Ключові слова: картина світу, етнічний стереотип, етнофобізм, теорія номінації.

THE PLACE OF ETHNOPHOBISMS IN THE AMERICAN NATIONAL LINGUISTIC MAPPING OF THE WORLD

The author examined the definition and evolution of views at the notions «mapping of the world» (linguistic, conceptual, national linguistic and ethnic) and «ethnic stereotypes» as its components. The author also described the nomination theory as a way of ethnic stereotypes' verbalization in ethnophobisms.

Key words: mapping of the world, ethnic stereotype, ethnophobism, nomination theory.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки зростає інтерес дослідників до питань зв'язку лінгвальних та культурних явищ, які знаходяться у сфері етнолінгвістичних та лінгвокультурологічних напрямків сучасних наукових парадигм мовних досліджень. В останні десятиліття з'являються чисельні розвідки, спрямовані на дослідження етноцентричності, етномовного бачення та мовної картини світу (А.Д. Белова, О.Л. Бессонова, І.О. Голубовська, О.О. Корнилов, В.В. Красних, В.М. Манакін, А.М.Приходько, Р.Пьетро, В.М. Телія, С.Г. Тер-Мінасова, В.М. Шаклеїн та ін.).

Проте сьогодні в мовознавстві недостатньо висвітлено корелятивні зв'язки між картиною світу, етнічними стереотипами, засобами їх вербалізації та теорією номінації.

Тобто мета цієї статті – встановити зв'язки між картиною світу (КС), етнічними стереотипами, етнофобізмами та теорією номінації. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань: короткий опис еволюції поглядів на поняття «картини світу» та її варіантів, вибір «робочих» дефініцій цих термінологічних сполук, загальна характеристика понять «етнічний стереотип» та «етнофобізм», а також представлення номінативного акту з позицій пізнавальної діяльності людини.

Очевидно, що національні культури, навіть споріднені, ніколи не збігаються повністю, оскільки кожна складається з національно-специфічних та інтернаціональних елементів. КС, яку визначають як цілісний глобальний образ світу, що є результатом всієї духовної активності людини, у представників різних культур також не збігається [10, с. 257].

Останнім часом все більше дослідників пов'язують вирішення різних питань мовного значення і функціонування мови з вивченням особливостей представлення знань у мові і, отже, з когнітивною діяльністю людини. У зв'язку з цим у лінгвістичний термінологічний апарат увійшли такі поняття, як «концептуальна картина світу», «мовна картина світу», «мовне бачення світу», «наївна модель світу», які ґрунтуються на ідеях В. фон Гумбольдта та його послідовників-неогумбольдтіанців Л.Вітгенштейна, Л.Вайсгербера, Й.Тріра,

Б.Уорфа про мову як особливе світобачення. В. фон Гумбольдт постулював, що «різні мови – це зовсім не різні позначення однієї й тієї самої речі, а різні бачення її» [4, с. 375].

Провідні лінгвісти сучасності (Ю.Д. Апресян, А.Вежбицька, Ю.М.Караулов, Г.В. Колшанський, В.М. Манакін, О.Г. Почепцов, W.Chafe, W.Croff, G. Lakoff та ін.) постулюють, що в системі мови, у всіх її складових (у нашому випадку етнічних стереотипів, вербалізованих АЕ) відображається те, як людина бачить оточуючу її дійсність і своє місце в ній.

Мовна картина світу (МКС) не може бути досліджена без розгляду людського чиннику у мові. Поняття КС відноситься до числа фундаментальних понять, що виражають специфіку людини та її буття, її взаємовідносини зі світом, найважливіші умови її існування у світі. Мова безпосередньо бере участь у процесах, пов'язаних з КС. По-перше, у її надрах формується МКС, один з найбільш глибинних прошарків КС людини. По-друге, сама мова експліцитно виражає інші КС людини, які за допомогою спеціальної лексики входять до мови, привносячи до неї риси людини, її культури [2, с. 6]. В останні десятиліття питання антропологічної лінгвістики знову повернули в коло актуальних, що виявляється, зокрема, в посиленні уваги до поняття КС.

О.С. Кубрякова подає наступне, найпоширеніше, визначення поняття МКС: «Мовна картина світу – це особливе утворення, що постійне бере участь у пізнанні світу і задає зразки інтерпретації сприйнятого. Це своєрідна сітка, яка накладається на наше сприйняття крізь призму мови» [6, с. 47]. У свою чергу, В.М. Манакін зауважує, що таке розуміння не є чимось новим, зважаючи на відому гіпотезу лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, і навіть містить ту саму метафору про мову як «сітку», що накладається на свідомість [7, с. 30]. Продовжуючи, дослідник підкреслює, що «незаперечним щодо мовної репрезентації (картування) світу є тільки те, що: 1) у мові фіксується результат пізнання, як і в слові завершується формування думки (О.О. Потебня), тож ніякого істотного впливу на пізнання в такому розумінні мова не здійснює; 2) мова кодує пізнавальну діяльність наявними в ній засобами, які можуть бути

відмінними в різних мовах, проте не стільки, щоб змінювати зміст пізнавальної діяльності [7, с. 30].

Варто вкотре наголосити, що носієм певної МКС є людина як представник певного соціуму та етнічної спільноти, де існує ціла низка уявлень про оточуючий світ, про себе та інші спільноти. Саме з цим пов'язана пізнавальна діяльність людини, на якому сфокусований когнітивний аспект мови.

Оскільки МКС створюється в ході номінативної діяльності, характер співвідношення концептуальної та мовної систем найкраще вивчати, досліджуючи саме цю діяльність та встановлюючи в процесі такого аналізу і напрямком номінативної діяльності на позначення цілком визначених фрагментів світу. Але в свідомості людини об'єктивне середовище не має дзеркального відображення. Звідси, ми не визнаємо недоліками невідповідність МКС ККС, бо МКС не замінює собою ККС.

Концептуальну систему, у свою чергу, слід розуміти як етнокультурну репрезентацію концептуальної форми думки представника тієї або іншої лінгвокультурної спільноти [10, с. 258]. До цієї системи входять загальні та фонові знання індивіда, його соціокультурне середовище, увесь ціннісний досвід лінгвокультурної спільноти, до якої він належить. Отже, за упорядкування змістовного аспекту думок відповідає саме концептуальна система.

Взаємодія колективної мовної свідомості, реального світу і мови як засобу репрезентації знання про світ призводить до формування особливого феномену – НМКС. За висловом В.І. Постовалової, КС не є стенограмою знання про світ, вона – «вікно» у світ, а саме картина, тобто інтерпретація, акт світорозуміння, вона залежить від призми, крізь яку відбувається світобачення» [8, с. 55].

У рамках цього дослідження нас не цікавить ні ККС, яку ми розуміємо як мисленнєву царину, пов'язану зі сферою абстрактного, як сукупність всіх ідей, понять і знань про навколишній світ та принципи його організації, і

звичайно ж, не МКС, якою ми припускаємо відображення цього світу буденною свідомістю, яка є лише абстракцією. Не може бути загального універсального знання про світ. У кожного народу як носія мови є своя унікальна МКС – НМКС.

Узагальнюючи всі наявні підходи до визначення цього поняття без заглиблення в їх детальний розгляд прийmemo як «робоче» визначення І.О.Голубовської: «НМКС є виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі» [3, с. 29].

Серед факторів, які визначають онтологію НМКС, слід назвати фрагмент реального світу, даний етносові в безпосередньо-чуттєвому сприйнятті, а також колективна етнічна свідомість, яка зберігає досвід попередніх поколінь і відбиває реальний світ у поступовому процесі пізнання. Тобто, матеріалізуючись у мові, національно-специфічні відчуття породжують особливу для кожної мови (і навіть її національного варіанту) субстанцію, яку у сучасній антропоцентричній лінгвістиці називають НМКС.

Отже, можна стверджувати, що кожна природна мова має свій унікальний, специфічний спосіб сприйняття та організації навколишнього світу. Всі присутні в ній знання складають особливу систему поглядів, своєрідну колективну філософію, яка є обов'язковою для всіх носіїв мови.

На думку Ю.А. Рилова, термін «етнічна картина світу» ширший, ніж мовна, оскільки охоплює два взаємопов'язаних компоненти – стереотипні поведінки і мовні картини світу [9, с. 80]. При визначенні ЕКС слід брати до уваги здатність мовних засобів, у першу чергу, номінативних, експлікувати інформацію про світ з етнічної точки зору, а також традиції, звичаї, вірування, забобони, етнічні стереотипи. Одними з цих номінативних одиниць є етнофобізми.

На відміну від мовної, ЕКС містить основні не обговорювані і неусвідомлювані здогадки та припущення, які спрямовують поведінку представників певної лінгвокультурної спільноти в певне русло та

структурують їхню лінгвальну поведінку. Безперечно, що ЕКС має як вербальний, так і невербальний план вираження. Вона містить етнічні стереотипи, настанови, уявлення про себе як про етнос та інші етноси, можливі асоціації та міфи, пов'язані з конкретними етносами, фонові знання і культурні концепти, які фіксуються і в ментальному, і в мовному полі етносу.

Невід'ємним компонентом ККС, ЕКС, МКС та НМКС є етнічний стереотип. Наше дослідження виконується на лексико-семантичному рівні, тому нас цікавить вербалізація етнічних стереотипів американців у вигляді лексичних одиниць, а саме етнофобізмів.

В основі стереотипу знаходиться психологічний феномен настанови сприйняття, який включає попередній досвід людини та культурно-історичний досвід соціуму. Проте варто зауважити, що етнічні стереотипи детерміновані дією переважно етнокультурних та соціально-історичних чинників, а не особистим досвідом.

Фактично, етнічний стереотип є певним груповим уявленням, що склалося на основі суспільної думки однієї етнічної групи про найяскравіші характеристики іншої етнічної групи. Або ще точніше, етнічний стереотип – це емоційно забарвлений, максимально схематизований, примітивізований образ представника конкретної етнічної групи.

Перейдемо до розгляду обумовленості етнічних номінацій (у нашому випадку – етнофобізмів) етнічними стереотипами. Кожна з номінацій інших етнічних груп є ланкою, одиницею процесу ідентифікації, під час якого відбувається приписування певних якостей та характеристик представникам інших етносів. Маючи яскраво виражений суб'єктивний характер, оскільки керуючись опозицією «свій – чужий», представники різних лінгвокультурних спільнот частіше надають власному етносові позитивну оцінку, а іншим – нейтральну або негативну. Таким чином, при автостереотипізації (самоідентифікації) людина схильна до використання гіпермеліоративних характеристик та виключення з потенціального «переліку» мовних одиниць гіперпейоративних номінацій. У процесі гетеростереотипізації (ідентифікації)

залучаються вже гіперпейоративні характеристики та зменшується кількість меліоративних одиниць [10, с. 261].

Так, наприклад, лінгвокультурні особливості АЕ на позначення етнічних груп США в американському варіанті англійської мови потребують вивчення, оскільки розповсюджені у Сполучених Штатах етнічні стереотипи визначають творення, мотивування, семантику та специфіку функціонування досліджуваних лексичних одиниць.

Неофіційні етнонімічні назви етнічних спільнот американців фактично представлені АЕ – інвективними лексичними одиницями, спрямованими на приниження та грубу образу референта. Очевидно, що вживання АЕ (наприклад, *froggy* ‘жаб’ячий’, *Chinky* ‘китайоза, вузькоокий’ (від Chinese ‘китаець’ та *chink* ‘щілина’ – посилення на вузький розріз очей), *yellow* ‘жовтий’, *ricer* ‘рисиїд’, *spaghetti* ‘спагетті’, *dago* ‘дего, латинос’ (від власного імені Diego, поширеного серед латиноамериканського населення США), *sauerkraut* ‘кисла капуста’, *spinach* ‘шпинат’, *bagel bender* ‘той, хто не знає міри у споживанні бубликів’, *bean bandit* ‘квасолевий бандит’, *greaseball* ‘м’яч, змащений смалцем’, *burrito* ‘бурріто’, *cheap labor* ‘дешева робоча сила’ тощо) суперечить постульованому американським суспільством принципу «політичної коректності», є проявом ксенофобії та расизму у міжетнічній комунікативній поведінці.

У сучасних роботах ономаціологічного напрямку прослідковується тенденція відбити власне когнітивні, пізнавальні моменти номінативної діяльності людини й особливості створюваних у цих процесах структур свідомості, що об’єктивується в актах номінації [6, с. 42]. У зв’язку з цим Г.В. Колшанський стверджує, що сутність номінації полягає в тому, що мовний знак репрезентує деяку абстракцію як результат пізнавальної діяльності людини, як відображення реальних предметів і явищ у свідомості останньої [5, с. 12]. Отже, акт номінації у сучасних лінгвістичних розвідках трактується не просто як особливий розумовомовленнєвий акт, що теж, безумовно, дуже важливо, але й

як акт пізнавальний та фіксує те, що було досягнуто, у формі мовного знака.

Формування знаків номінації пов'язано з процесами перетворення семіотичних структур двох типів: довербальних і мовних [1, с. 72]. Вчені виділяють два довербальних етапи створення номінативних одиниць: мотиваційний та смислоутворюючий. Суть першого полягає у тому, що «думка породжується не від іншої думки, а виникає у сфері наших спонукань, де необхідно шукати первісний стимул для думки. Таким стимулом є мотив – те, заради чого нам необхідно спілкування» [1, с. 73]. Другий етап полягає в тому, що в ньому задум розгортається у певну смислову структуру, яка є «семантичним записом особистісних смислів – інформаційним утворенням, не закріпленим в певних словах та розрахованим на задуманий вплив» [1, с. 73].

Сучасні лінгвістичні дослідження стверджують, що природа мовної одиниці визначається складною та рухливою сукупністю багатьох чинників, які можна звести до онтологічних (екстралінгвістичних), зумовлених об'єктивною природою реальності, що відображається в думці та мові; концептуальних, зумовлених закономірностями відображення об'єктивного світу людською свідомістю; мовних (лінгвістичних), зумовлених власними закономірностями, що діють у людській мові.

Таким чином, АЕ є результатом вербалізації етнічних стереотипів американців, найчисельнішими з яких у НМКС США є іспаномовні етноси, афроамериканці, китайці, індіанці, євреї, італійці та ін. Саме етнічні стереотипи визначають «чужих» та «своїх» у сучасному американському суспільстві. У свою чергу, структурно-мотиваційний та лінгвокультурологічний підходи дозволяють здійснити аналіз особливостей творення, мотивування та функціонування АЕ, відстежити процес вербалізації етнічних стереотипів в НМКС американців.

Отже, перспективою дослідження може стати детальний опис структурно-мотиваційних та лінгвокультурологічних характеристик АЕ.

Джерела та література

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2002. – 394с.
2. Белая Е. И. Идиоматика и наивная картина мира / Белая Е. И. // Язык. Человек. Картина мира: Материалы Всероссийской научной конференции / отв. ред. М. П. Одинцова. – Омск: Издание ОмГУ, 2000. – С. 6-9.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія / І. О. Голубовська. – К.: Логос, 2004. – 284с.
4. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Наука, 1984. – 397с.
5. Колшанский Г. В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте / Г. В. Колшанский // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 5-81.
6. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М.: Изд-во ИЯ РАН, 1997. – 331с.
7. Манакін В. М. Мова і загальна симетрія універсаму / В. М. Манакін // Мовознавство: Науково-теоретичний журнал. – 2011. – № 3. – С.26-40.
8. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 8-69.
9. Рылов Ю. А. О семантических доминантах в языковой картине мира. На материале итальянского и русского языков / Ю.А. Рылов // Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия Гуманитарные науки. – 2003. – № 1. – С. 80-94.
10. Юнацька А. Б. Мовне відображення картини світу: стереотипізація мовлення (на матеріалі англійської мови) / А. Б. Юнацька // Нова філологія / за ред. Манакіна В. М. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 35 – С. 257-262.